

УДК 664:005.52:338.439.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.18>**Цвілій С.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу
Національний університет «Запорізька політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1720-6238>

Михайлик Д.П.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин, управління та адміністрування
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2425-0437>

Бублей Г.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин, управління та адміністрування
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-274X>

СТАН ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА СУБ'ЄКТІВ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ АГРАРНОГО РИНКУ

В статті розглянуто стан економічних відносин вітчизняних сільськогосподарських підприємств та суб'єктів переробної промисловості в умовах кризи взаємодії учасників аграрного ринку. Охарактеризовано квазікризовий тиск у конкурентному середовищі переробної промисловості. Наведено показники розвитку чинної системи економічних відносин між вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами та суб'єктами переробної промисловості з позицій міжгалузевої взаємодії учасників аграрного ринку. Проведено аналіз обсягу виробництва сільськогосподарської сировини зернової і олійної групи в Україні для переробної промисловості у 2018–2023 роках. Проаналізовано обсяг виробництва сировини тваринного походження для м'ясопереробної промисловості України за 2018–2023 роки. Досліджено структуру імпорту та експорту продуктів м'ясопереробки в Україні за 2019–2023 роки. Оцінено кризовий рівень конкурентоспроможності переробної промисловості України. Унаочнено фінансовий процес виробничо-технологічного циклу та врахувати рівень фінансової підтримки як приватних інвесторів, так і держави при пільговому кредитуванні, що призведе до зміцнення позицій на ринку. Подальші наукові розвідки мають стати корисними у напрямку розробки антикризових стратегій міжгалузевої взаємодії учасників аграрного ринку.

Ключові слова: агропродовольчий сектор, сільськогосподарська сировина, переробна промисловість, конкурентоспроможність, криза, інвестиції.

Постановка проблеми. Детермінований процес управління економічним станом сільськогосподарських підприємств та їх об'єднання з переробною промисловістю в цілісну систему економічних відносин є завданням держави, яка регулює внутрішню стратегію конкурентоспроможності, а також ризики в інтеграційній системі макросередовища. Нажаль, тенденцію неможливо точно спрогнозувати та достовірно оцінити навіть за наявності великого масиву індикаторів й інструментів діагностики економічного розвитку [9]. Особливу увагу сьогодні набули питання визначення міжгалузевої взаємодії учасників аграрного ринку в умовах кризи, що підтверджує актуальність даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сучасного стану, тенденцій та перспектив

розвитку аграрних підприємств, а також підприємств харчової й переробної промисловості України на внутрішньому і зовнішньому ринках у контексті їх міжгалузевої взаємодії приділяли увагу багато вчених, серед яких: Б. Блащак, А. Бутенко, В. Гринчуцький, О. Костюк, М. Костюк, В. Оглобліна, О. Пристемський, В. Синчак, Н. Танклевська, М. Терещенко, Н. Трусова, С. Цвілій, Ю. Швець, Т. Яворська [2; 7; 8; 9], інші вчені. Однак, за наявності значної кількості різних наукових ідей сьогодні практично відсутні комплексні дослідження, які присвячені аналізу стану економічних відносин вітчизняних сільськогосподарських підприємств та підприємств переробної промисловості в умовах кризи з позиції взаємодії учасників аграрного ринку.

Мета статті. Визначити стан економічних відносин вітчизняних сільськогосподарських підприємств

та суб'єктів переробної промисловості в умовах кризи взаємодії учасників аграрного ринку для відновлення втрачених конкурентних позицій переробної галузі та залучення приватних інвестицій.

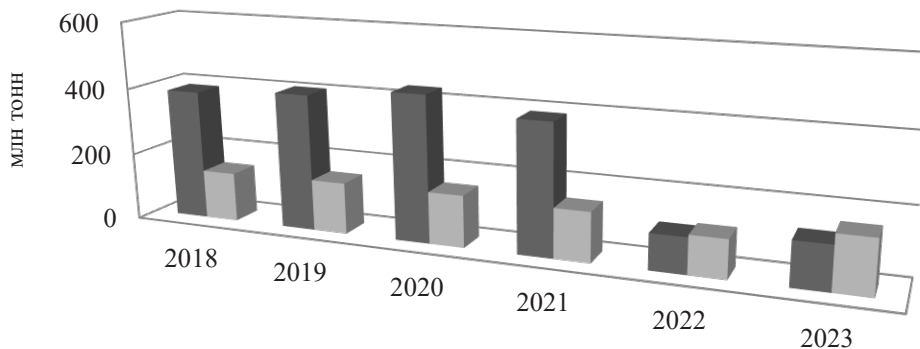
Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні трансформаційні процеси в агропродовольчому секторі економіки України зумовлені кризовими явищами та пов'язані з повномасштабним військовим вторгненням країни-агресора на територію держави та спровокували загрозливу тенденцію спаду виробництва продукції сільськогосподарських підприємств. Це мало негативні наслідки для конкурентоспроможності переробної промисловості. Тобто, за структурою споживчого кошика погіршується рівень забезпечення України продукцією сільського господарства, переробної промисловості [7]. Так, якщо кількість м'яса і молока зменшується, то збільшується кількість продуктів переробки зернової та олійної групи, що викликає дефіцит білків, вітамінів, макро- і мікроелементів тваринного походження, а також призводить до «прихованого голоду» [2; 8]. Крім того, спостерігається негативна динаміка погіршення якості продуктів харчування. За період 2000–2022 років частка споживання продуктів тваринного походження була нижчою за встановлену норму і коливалася в межах 23,0–29,7%. У 2022 році середньодушове споживання харчових продуктів зменшилось майже за всіма групами продуктів харчування, зокрема річне споживання м'яса скоротилося на 55% (яловичини та птиці, особливо нежирних сортів м'яса), молока – на 51%, риби – на 46%, яєць – на 16%, овочів – на 8%, фруктів – на 55%, цукру – на 36%.

Виробництво продукції зернової і олійної групи є основною сировиною для переробної промисловості. Проте, у 2022 р. через військові дії, окупацію Південних областей України втрачено майже 12 млн га ріллі. Це призвело до втрати 72,4% сільськогосподарської сировини для зернопереробної та олійнопереробної підгалузей агрохарчового комплексу України (рис. 1).

Обсяг виробництва вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами сировини тваринницького походження для м'ясопереробної промисловості України представлено на рисунку 2.

Наприклад, обсяги виробництва яловичини в 2018–2023 роках скоротилися на 10,1%, свинини – на 23,5%, птиці – на 6,6%, молока – на 49,1%. У 2022 році в Україні сировинна складова сільськогосподарських підприємств у галузі тваринництва, по відношенню до рівня 2021 року, зазнала великих втрат. Відповідно, м'ясопереробні та молокопереробні комплекси України отримали сировину від сільськогосподарських підприємств у меншому співвідношенні: м'яса яловичини – на 25%, свинини – на 42%, м'яса птиці – на 32%, молока – на 18,9%. У 2023 р. по відношенню до 2022 р. намітилося незначне зростання обсягів виробництва сировини галузі тваринництва для м'ясопереробної підкомплексу агропродовольчого сектору економіки України: виробництво яловичини зросло на 34,9%, свинини – на 31,1%, птиці – на 13,4%.

Простір для нейтралізації факторів кризи конкурентоспроможності м'ясопереробної галузі України є кінцевим результатом діяльності учасників аграрного ринку, який формується в системі обмежених ресурсів аграрних підприємств, що включені в цілісну інфраструктуру м'ясопереробної промисловості. Так, поляризований простір м'ясопереробної промисловості на ринку м'ясних продуктів і напівфабрикатів має задовольняти потреби споживачів відповідно до встановленого нормативного обсягу, зберігаючи при цьому можливість розширення власних можливостей в країні і за її межами. Після спаду виробництва м'ясопереробної продукції в Україні у 2022 році, у 2023 році спостерігається його зростання на 15,5%. Українські виробники м'ясопереробної галузі мають потенційні можливості для виходу на світові ринки продукції з яловичини в США, Німеччині та Швейцарії. Одним із важливих аспектів державної політики в м'ясопереробній галузі є динаміка, склад та структура імпорту та експорту

- Обсяг виробництва сільськогосподарської сировини зернової групи для переробної промисловості, млн тонн
- Обсяг виробництва сільськогосподарської сировини олійної групи для переробної промисловості, млн тонн

Рисунок 1 – Обсяг виробництва сільськогосподарської сировини зернової і олійної групи в Україні для переробної промисловості у 2018–2023 рр., млн тонн

Джерело: побудовано авторами за [1; 4-6]

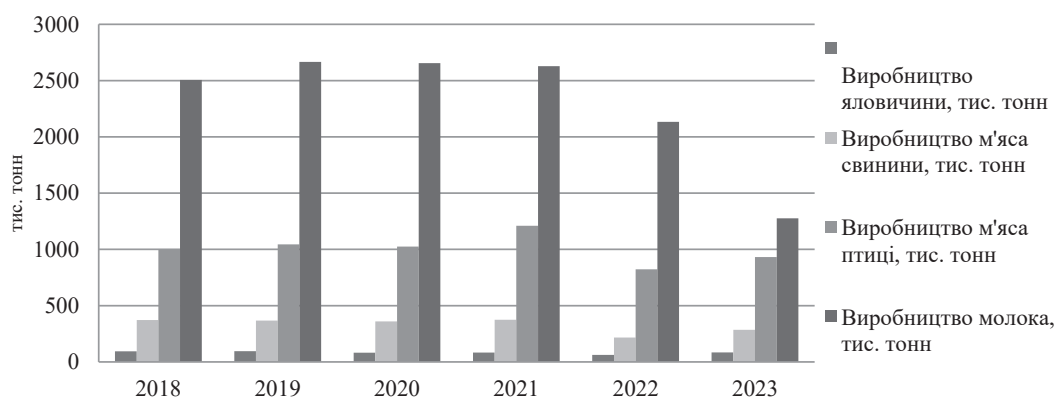

Рисунок 2 – Обсяг виробництва сировини тваринного походження для м'ясопереробної промисловості України за 2018–2023 рр., тис. тонн

Джерело: побудовано авторами за [1; 4-6; 9]

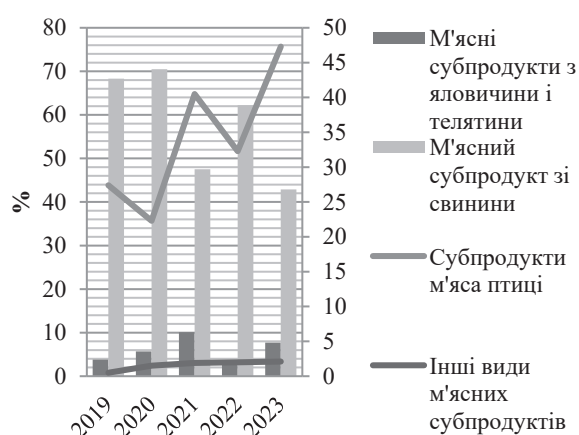

Рисунок 3 – Імпорт продуктів м'ясопереробки в Україні, %

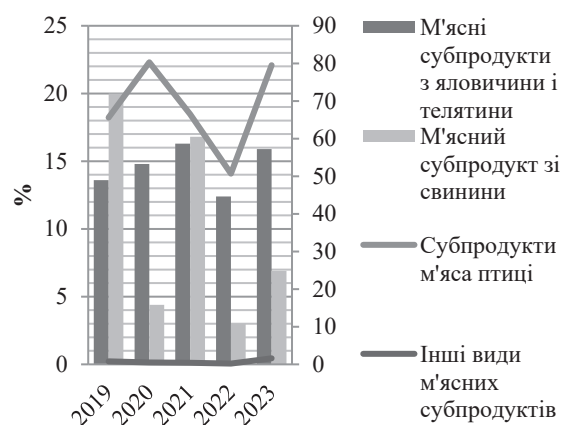

Рисунок 4 – Експорт продуктів м'ясопереробки в Україні, %

Джерело: складено авторами за [1; 3-6; 9]

м'ясної продукції в Україні (рис. 3-4).

Так, експорт субпродуктів яловичини та телятини у 2019–2023 роках зріс лише на 17%, свинини – скоротився на 70%, а м'яса птиці – зріс на 21%. У 2022 році порівняно з 2021 роком експорт субпродуктів м'ясопереробних комплексів зменшився за всіма видами: яловичини та телятини – на 24%, свинини – на 82%, м'яса птиці – на 23,7%. У 2023 році порівняно з 2022 роком зафіксована тенденція до зростання експорту видів продукції м'ясопереробки: яловичини та телятини – на 28,2%, свинини – у 2,3 рази, м'яса птиці – на 56,8%. Також було продовжено постачання продукції птахівництва до Єгипту та країн ЄС.

Рівень кризи конкурентоспроможності суб'єктів переробної промисловості України в умовах воєнного стану України (2022–2023 рр.) коливався приблизно від 9,1% до 16,0%, тоді як у 2021 році він становив 3,3%, а у 2020 році – лише 0,5%. Реальна частка переробної промисловості у ВВП у 2022 році зменшилася на 29,1%, тоді як у 2020 році становила 19,4%, у 2021 році –

13,9%. Водночас коливання індексу споживчих цін на продукцію переробної промисловості мало динамічний характер. Так, у 2020–2021 роках ціни на продукцію переробної промисловості зросли на 2,4% та на 10% відповідно у попередні роки. У 2022 році через бойові дії в країні споживчі ціни на продукти «переробки» зросли в 2,7 рази. У 2023 році через дефіцит української сільськогосподарської сировини, більша частина якої постачалася з регіонів «степової зони» України, ціновий тренд на продукти переробки зріс на 6% від рівня 2022 року (рис. 5).

Фінансова складова рівня конкурентоспроможності, що забезпечує виконання виробничо-технологічного циклу в м'ясопереробних підкомплексах України, об'єднаних з сільськогосподарськими підприємствами (агрохолдингами), формується на локальному рівні та залежить від конкурентного середовища на внутрішньому ринку України (рис. 6).

Водночас, навіть в умовах війни нейтралізація кризи конкурентоспроможності м'ясопереробних

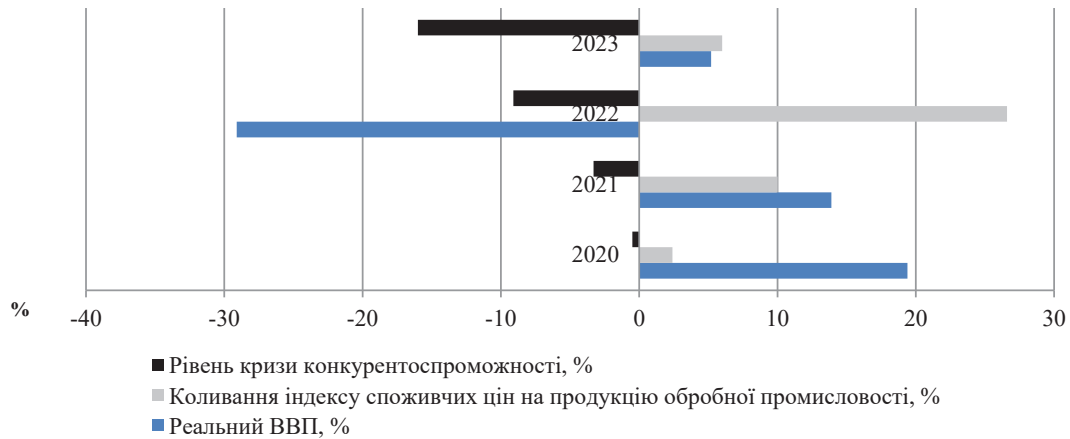

Рисунок 5 – Рівень кризи конкурентоспроможності переробної промисловості України за 2021-2023 рр., %

Джерело: побудовано авторами за [1; 3-6]

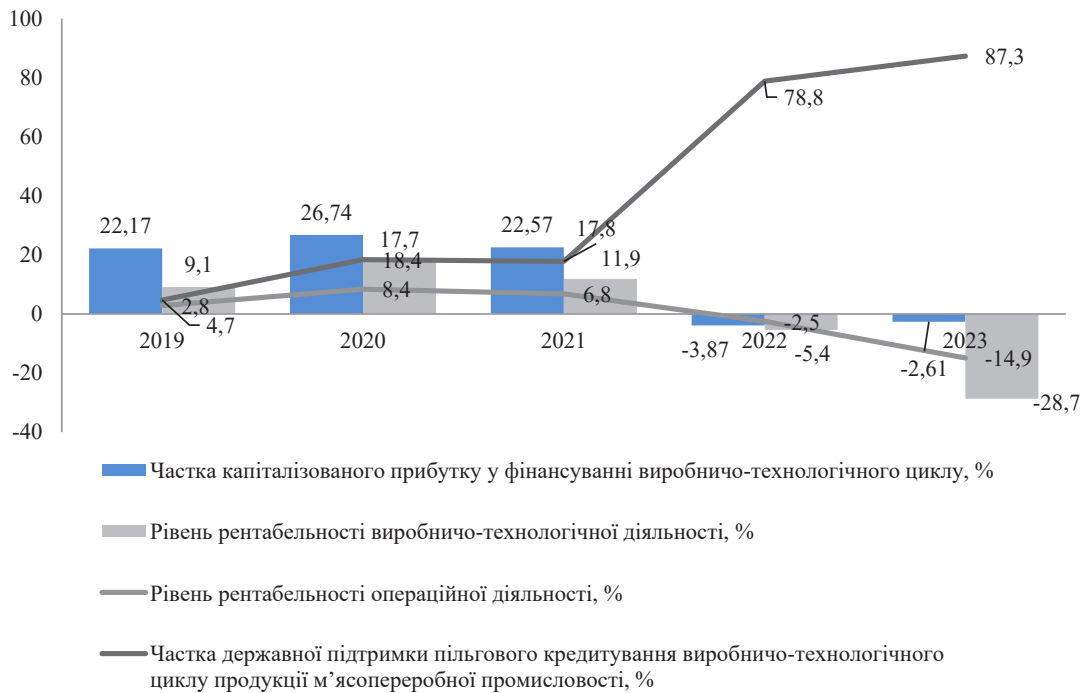

Рисунок 6 – Фінансовий процес виробничо-технологічного циклу в м'ясопереробних підкомплексах, об'єднаних з сільськогосподарськими підприємствами (агрохолдингами) за 2019-2023 рр., % (в середньому по регіону України без урахування окупованих територій)

Джерело: складено авторами за [1; 4-6]

агрохолдингів України відбувається за участю приватних іноземних інвестицій. У свою чергу, це дає змогу забезпечити низький рівень ризику, швидку окупність витрат у виробничо-технологічному циклі та витрат на реалізацію продукції для українських й закордонних споживачів (рис. 7-8).

Для нейтралізації кризових явищ конкурентоспроможності вітчизняних м'ясопереробних агрохолдингів в цілісній системі економічних відносин з сільськогосподарськими підприємствами, що входять до їх струк-

тури, треба дотримуватись оптимальних орієнтирів виробничо-технологічного циклу та врахувати рівень фінансової підтримки як приватних інвесторів, так і держави при пільговому кредитуванні, що призведе до зміцнення позицій на ринку.

Висновки. Відновлення втрачених конкурентних позицій приверне увагу приватних інвесторів до змін у фондоутворюючій підсистемі виробничо-технологічного циклу та навіть в умовах воєнного стану забезпечить збільшення частки інвестиційних ресурсів

Рисунок 7 – Обсяг приватних іноземних інвестицій у м'ясопереробні агрохолдинги України на 2019–2023 рр., млрд дол. США

Джерело: складено авторами за даними [1; 4-6]

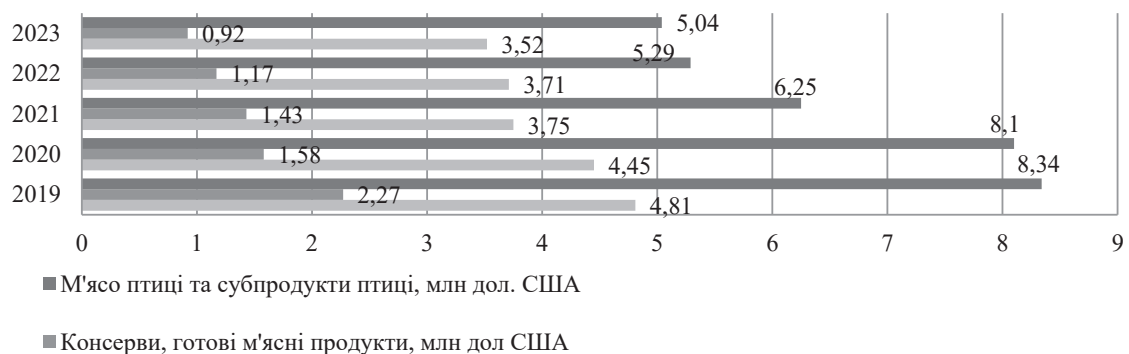

Рисунок 8 – Обсяг реалізації продукції м'ясопереробними агрохолдингами на українському та зовнішньому ринках за 2019–2023 рр., млн дол. США (за підтримки приватних іноземних інвесторів)

Джерело: складено авторами за [1; 3-6; 9]

експортноорієнтованої продукції агропереробки. Так інтегрована міжгалузева взаємодія суб'єктів аграрного ринку в економічній системі має базуватися на всіх складових комунікаційного комплексу, які пов'язані між собою елементами: конкурентоспроможність комунікаційних відносин, конкурентоспроможність системи управління брендом на аграрному ринку, ціна, якість, собівартість, конкурентний потенціал.

Подальші наукові розвідки мають стати корисними у напрямку розробки антикризових стратегій міжгалузевої взаємодії учасників аграрного ринку, які мають сприяти мінімізації впливу виробничих ризиків сільськогосподарських підприємств, змінити показники виробничо-технологічного циклу, а також нейтралізувати кризовий рівень конкурентоспроможності м'ясопереробних агрохолдингів.

Список використаних джерел:

1. Сільське господарство України. 2021. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.07.2024).
2. Гринчуцький В.І., Блащак Б.Я. Харчова промисловість України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2018. №. 9-10. С. 51–60.
3. Ринок молочної продукції України. 2021. *Trademastergroup*. URL: <https://trademaster.ua/articles/312870> (дата звернення: 03.07.2024).
4. Statistical publication of the Regions of Ukraine. 2018. Kyiv: State statistics service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_ru1ch2018.pdf (дата звернення: 03.07.2024).
5. Statistical Publication "Ukraine in Figures" for 2020. 2021. Kyiv: State statistics service of Ukraine. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20e.pdf (дата звернення: 01.07.2024).
6. Держпідтримка-2021: Уряд відновив підтримку суб'єктів господарювання АПК шляхом часткової компенсації відсотків за користування кредитами. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhpidtrimka-2021-uryad-vidnoviv-pidtrimku-subyektiv-gospodaryuvannya-apk-shlyahom-chastkovoji-kompensaciyi-vidsotkiv-za-koristuvannya-kreditami> (дата звернення: 02.07.2024).
7. Швець Ю.О., Бутенко А.А. Аналіз сучасного стану харчової промисловості України на внутрішньому та зовнішньому ринках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. Вип. 30. С. 71–74.

8. Trusova N.V., Tanklevska N.S., Synchak V.P., Prystemskyi O.S., Tereshchenko M.A. State Support of Agro-Insurance of Agricultural Risks in the Market of Goods Derivatives of Ukraine. *Industrial Engineering & Management Systems*. 2020. № 19(1). С. 93–102.
9. Yavorska T., Kostyuk O., Kostyuk M., Tsviliy S., Ogloblina V. The determinants of neutralizing the influence of the production risks of agricultural enterprises on the competitiveness of the processing industry. *Food. Science. Technology. Quality*. 2024. Вип. 31. № 2(139). С. 211–239.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2021) Agriculture of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed July 4, 2024).
2. Hrynychtskyi V. I. and Blashchak B. Ya. (2018) Food industry of Ukraine: current status, trends and prospects. *Innovative Economy*, vol. 9-10, pp. 51–60.
3. Trademastergroup (2021) Market of dairy products in Ukraine. Available at: <https://trademaster.ua/articles/312870> (accessed July 3, 2024).
4. State Statistics Service of Ukraine (2018) Statistical publication of the Regions of Ukraine" Kyiv, Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_ru1ch2018.pdf (accessed July 5, 2024).
5. State Statistics Service of Ukraine (2021) Statistical Publication "Ukraine in Figures" for 2020, Kyiv". Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20e.pdf (accessed July 1, 2024).
6. State Support (2021) The government has restored support for agribusiness entities by partially compensating interest on loans". Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhpidtrimka-2021-uryad-vidnoviv-pidtrimku-subyektiv-gospodaryuvannya-apkshlyahom-chastkovoyi-kompensaciyi-vidsotkiv-za-koristuvannya-kreditami> (accessed July 2, 2024).
7. Shvets Yu. O. and Butenko A. A. (2018) Analysis of the current state of the food industry of Ukraine on the internal and external markets. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 30, pp. 71–74.
8. Trusova N. V., Tanklevska N. S., Synchak V. P., Prystemskyi O. S. and Tereshchenko M. A. (2020) State Support of Agro-Insurance of Agricultural Risks in the Market of Goods Derivatives of Ukraine. *Industrial Engineering & Management Systems*, vol. 19(1), pp. 93–102.
9. Yavorska T., Kostyuk O., Kostyuk M., Tsviliy S. and Ogloblina V. (2024) The determinants of neutralizing the influence of the production risks of agricultural enterprises on the competitiveness of the processing industry". *Food. Science. Technology. Quality*, vol. 31, no. 2(139), pp. 211–239.

Tsviliy Sergiy

National University «Zaporizhzhia Polytechnic»

Mykhailyk Denys, Bublei Halina

Zaporizhzhia Institute of Economics and Information Technologies

THE STATE OF ECONOMIC RELATIONS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND SUBJECTS OF THE PROCESSING INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF THE CRISIS IN THE INTERACTION OF AGRARIAN MARKET PARTICIPANTS

The article examines the state of economic relations of domestic agricultural enterprises and subjects of the processing industry in the conditions of a crisis in the interaction of agricultural market participants. Quasi-crisis pressure in the competitive environment of the processing industry is characterized. Indicators of the development of the current system of economic relations between domestic agricultural enterprises and subjects of the processing industry from the standpoint of intersectoral interaction of agricultural market participants are given. An analysis of the volume of production of agricultural raw materials of the grain and oil group in Ukraine for the processing industry in 2018–2023 was carried out. The volume of production of raw materials of animal origin for the meat processing industry of Ukraine for 2018–2023 was analyzed. The structure of import and export of meat processing products in Ukraine for 2019–2023 was studied. The crisis level of competitiveness of the processing industry of Ukraine was assessed. The financial process of the production and technological cycle in meat processing sub-complexes combined with agricultural enterprises for 2019–2023 is visualized (on average for the region of Ukraine without taking into account the occupied territories). The dynamics of changes in the volume of private foreign investments in meat-processing agricultural holdings of Ukraine for 2019–2023 are presented. The volumes of sales of products by meat-processing agricultural holdings on the Ukrainian and foreign markets for 2019–2023 are compared. It was concluded that in order to neutralize the crisis phenomena of the competitiveness of domestic meat-processing agroholdings in an integral system of economic relations with domestic agricultural enterprises that are part of their structure, it is necessary to adhere to the optimal guidelines of the production and technological cycle and take into account the level of financial support from both private investors and the state with preferential lending, which will lead to strengthening of positions in the market. Further scientific research should be useful in the direction of developing anti-crisis strategies of inter-sectoral interaction of agricultural market participants.

Keywords: agro-food sector, agricultural raw materials, processing industry, competitiveness, crisis, investments.

JEL Classification: E23, L1